



Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 163–175

doi 10.15421/26200114

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(73)»1978/1980»

Підтримка афганського Руху Опору
Адміністрацією Президента США
Дж. Картера (1978–1980)

О. Л. Ковальков

Кандидат історичних наук, доцент

ORCID: 0000–0003–2344–3050

KovalkovAlex@ukr.net

*Центральноукраїнський державний
 педагогічний університет ім. В. Винниченка,
 вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький,
 Україна, 25006*

Анотація. *Мета статті* – дослідити на підставі американських джерел форми і засоби підтримки США (як односторонньої, так і за посередництва союзників) афганського Руху Опору в 1978–1980 рр., а також фактори, які впливали на характер цієї підтримки. В основі *методології дослідження* – методи контент-аналізу історичних джерел, проблемно-хронологічний, типологічний, порівняльний. *Основні результати та висновки.* Підтримка афганської опозиції з боку США в 1978–1980 рр. у СРСР перебільшувалася і стала лише приводом, використаним для обґрунтування радянської інтервенції в ДРА. З квітня 1978 р. по грудень 1979 р. Адміністрація Дж. Картера обмежувалася інформаційною кампанією і наданням невійськової допомоги афганським повстанцям. Лише на початку 1980 р. США розробили «Програму прихованих дій»

з бюджетом в 30 млн дол., яка передбачала надання моджахедам зброї радянського виробництва. До її реалізації було залучено Пакистан, Саудівську Аравію, КНР, Єгипет. Проте обсяги військової допомоги, як і якість озброєння, не могли суттєво вплинути на хід афганської війни. Недостатність і низьку ефективність «Програми» відзначали як американські політики й аналітики, так і польові командири моджахедів. Втім, Адміністрації Дж. Картера вдалося налагодити контакти з афганською опозицією, сформувати навколо «Програми прихованих дій» коаліцію держав, розробити й апробувати шляхи придбання зброї і маршрути її доставки до Пакистану і далі в Афганістан. *Практичне значення:* Основні положення і фактичний матеріал можуть бути використані для дослідження «афганської кризи» як складової «холодної війни». *Оригінальність:* висвітлено політику США щодо афганського Руху Опору на тлі погіршення радянсько-американських відносин у зв'язку із радянською інтервенцією в Афганістан. *Наукова новизна.* Вперше на підставі нових джерел конкретизовано шляхи і форми підтримки афганського Руху Опору з боку США на початковому етапі «афганської кризи». *Тип статті:* описова.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки; Демократична республіка Афганістан; радянська інтервенція; моджахеди; Центральне розвідувальне управління; «Програма прихованих дій».

Надійшла до редколегії 27.04.2020

Прорецензована 04.05.2020

Рекомендована до друку 06.05.2020



Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 163–175

doi 10.15421/26200114

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(73)»1978/1980»

Поддержка афганского Движения Спротивления Администрацией Президента США Дж. Картера (1978–1980)

А. Л. Ковальков

Кандидат исторических наук, доцент

ORCID: 0000–0003–2344–3050

KovalkovAlex@ukr.net

*Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка,
ул. Шевченко, 1, г. Кропивницький,
Україна, 25006*

Аннотация. *Цель статьи* – исследовать на основании американских источников формы и способы поддержки США (как односторонней, так и при посредничестве союзников) афганского Движения Спротивления в 1978–1980 гг., а также факторы, которые определяли характер этой поддержки. В основе *методологии исследования* – методы контент-анализа исторических источников, проблемно-хронологический, типологический, сравнительный. *Основные результаты и выводы.* Поддержка афганской оппозиции со стороны США в 1978–1980 гг. в СССР преувеличивалась и стала лишь поводом, использованным для обоснования советской интервенции в ДРА. С апреля 1978 по декабрь 1979 гг. Администрация Дж. Картера ограничивалась информационной кампанией и предоставлением невоенной помощи афганским повстанцам. Лишь в начале 1980 г. США разработали «Программу скрытых действий» с бюджетом в 30 млн дол.,

которая предусматривала предоставление моджахедам оружия советского производства. К ее реализации были привлечены Пакистан, Саудовская Аравия, КНР, Египет. Однако объемы военной помощи, как и качество вооружения, не могли существенно повлиять на ход афганской войны. Недостаточность и малую эффективность «Программы» отмечали как американские политики и аналитики, так и полевые командиры моджахедов. Вместе с тем, Администрации Дж. Картера удалось наладить контакты с афганской оппозицией, сформировать вокруг «Программы скрытых действий» коалицию государств, разработать и апробировать пути приобретения оружия и маршруты его доставки в Пакистан и дальше в Афганистан. *Практическое значение:* основные выводы и фактический материал могут быть использованы при изучении «афганского кризиса» как составляющей «холодной войны». *Оригинальность:* политика США касательно афганского Движения Спротивления рассмотрена на фоне ухудшения советско-американских отношений в связи с советской интервенцией в Афганистан. *Научная новизна.* Впервые, на основании новых источников, конкретизировано пути и формы поддержки афганского Движения Спротивления со стороны США на начальном этапе «афганского кризиса». *Тип статьи:* описательная.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Демократическая республика Афганистан, советская интервенция, моджахеды, Центральное разведывательное управление, «Программа скрытых действий».

Поступила в редколлегию 27.04.2020

Прорецензирована 04.05.2020

Рекомендована в печать 06.05.2020



Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 1, pp. 163–175

doi 10.15421/26200114

<http://www.uha.dp.ua>

LCCDS 355–37.3

**Support of the Afghan Resistance
 Movement by the Administration of
 US President J. Carter (1978–1980)**

O. L. Koval'kov

Ph. D. (History), Associate Professor

ORCID: 0000–0003–2344–3050

KovalkovAlex@ukr.net

V. Vynnychenko Central Ukraine

State Pedagogical University

1 Shevchenko Street, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006

Abstract. *The aim* of the article is to investigate, on the basis of American sources, the forms and means of support provided by the United States of America (both unilateral and mediated by the Allies) to the Afghan Resistance Movement in 1978–1980, as well as the factors that influenced the nature of that support. At the core of the *research methodology* is the method of a content analysis of historical sources, problem-chronological, typological and comparative methods. *Main results and conclusions.* The US support for the Afghan opposition from 1978 to 1980 in the USSR was exaggerated and became only an excuse used to justify the Soviet intervention in the Democratic Republic of Afghanistan. From April 1978 to December 1979, Carter Administration limited itself to an information campaign and to providing non-military assistance to the Afghan insurgents. This support included medicines, food rations, communications equipment, etc. It was not until the early 1980s that the United States developed the «Hidden Action Program» with a budget of \$ 30 million which provided the Mujahideen with Soviet-made small arms, anti-tank and anti-aircraft

weapons. Pakistan, Saudi Arabia, China and Egypt had been involved in the implementation of the «Program». However, the volume of military assistance as well as the quality of the weapons could not significantly increase the Mujahideen's combat capability. The military and technical superiority of the Soviet and Afghan troops remained significant. The US politicians, analysts as well as the Mujahideen field commanders noted insufficiency and lack and effectiveness of the US aid. However, the Carter Administration had managed to forge contacts with the Afghan opposition, to form a coalition of states around the «Hidden Action Program», to develop and test ways to acquire weapons and their delivery routes to Pakistan and beyond to Afghanistan. This experience would later be taken into account and used by the R. Reagan Administration. In addition, the US support had a positive effect on the moral and psychological state of the Afghan insurgents. *Practical significance:* the main conclusions and factual material can be used to study the «Afghan crisis» as part of the Cold War. *Originality:* US policy regarding the Afghan Resistance Movement is examined against the backdrop of deteriorating Soviet-American relations in connection with the Soviet intervention in Afghanistan. *Scientific novelty.* The ways and forms of the US support for the Afghan Resistance Movement at the initial stage of the «Afghan crisis» are specified for the first time. *Type of article:* descriptive.

Keywords: the United States of America; The Democratic Republic of Afghanistan; the Soviet intervention; the Mujahideen; the Central Intelligence Agency; the «Hidden Action Program»..

Received 27.04.2020

Reviewed 04.05.2020

Accepted 06.05.2020

Постановка проблеми. Радянська інтервенція в Демократичну республіку Афганістан (ДРА) у грудні 1979 р. і подальша майже десятилітня участь радянських військ у громадянській війні між прорадянським режимом Народно-демократичної партії Афганістану (НДПА) і опозицією, яку підтримувала більшість афганців, стали кульмінацією політики СРСР щодо цієї держави, спрямованої на її форсовану соціалістичну модернізацію. Окрім згубних наслідків для ДРА і СРСР, ці події спричинили погіршення радянсько-американських відносин, згорання «розрядки» і загострення «холодної війни».

Одним із головних положень радянської пропаганди, яка обґрунтовувала інтервенцію в ДРА, була необхідність порятунку «Квітневої революції» від агресії ззовні, в якій було звинувачено США, Пакистан та інші країни. Ця теза містилася в ухваленому 27 грудня 1979 р. Політбюро ЦК КПРС документі «Про пропагандистське забезпечення нашої акції щодо Афганістану» (Гроссман, 1993, с. 10). Відтоді положення про американську підтримку афганського опору, яка змусила СРСР прийти на допомогу ДРА, було панівним у радянських ЗМІ, публіцистиці, науковій літературі й подекуди лишається затребуваним по сьогодні.

Вивчення на підставі нових джерел політики США щодо моджахедів у 1978–1980 рр. сприятиме кращому розумінню «афганської кризи» та формулюванню зважених оцінок ступеню залученості в неї СРСР і США.

Історіографія. В радянській публіцистиці й історіографії американська підтримка моджахедів всіяко перебільшувалася. Усталеними стали штампи про мільйони доларів, американську зброю та інструкторів, якими США підтримували афганську опозицію одразу ж після перемоги «Квітневої революції» (Галиуллін Р. Х., 1990; Кассис В. Б., Колосов Л. С., 1988; Мусаєлян Г., 1982; Трофименко Г. А., 1980). В 1990-ті роки російський вчений О. С. Іващенко (Іващенко А. С., 1994, 11; Іващенко А. С., 1993; Іващенко А. С., 1997; Іващенко А. С., 1994, 4) більш зважено підійшов до цієї проблеми. Проте в його публікаціях, як і в дисертації О. В. Чернишкова (Чернышков А. В., 2014), увага зосереджена переважно на підтримці моджахедів Адміністрацією Р. Рейгана, коли вона набула більших масштабів. Надалі політика США щодо афганської опозиції розглядалася у контексті зовнішньої політики США (Грищенко Т., 2006), радянсько-американського пропагандистського протистояння (Рабуш Т. В., 2016; Слинкин М. Ф., 2000), а також участі арабських «добровольців» в «афганській кризі» (Кудрявцев А., 2003; Кудрявцев А. В., 2003). Західний погляд на проблему представле-

ний у роботах П. Швейцера (Швейцер П., 1995), Д. Крайла (Крайл Д., 2008), Дж. Ловенстейна (Lowenstein J., 2016), проте і в них розкрито переважно підтримку Штатами моджахедів у 1980-х рр. В українській історіографії ця проблема не отримала висвітлення.

Метою статті є дослідження на підставі американських джерел форм і засобів підтримки США (як односторонньої, так і за посередництва союзників) афганського Руху Опору в 1978–1980 рр., а також факторів, які впливали на характер цієї підтримки.

Джерельною базою дослідження стали документи з нещодавно опублікованого XII тому «Міжнародних відносин Сполучених Штатів» (FRUS, 2018), які висвітлюють афганський напрямок зовнішньої політики Адміністрації Дж. Картера. Ці джерела дозволяють розширити знання про політику США в «афганському питанні» в 1978–1980 рр. і переглянути усталені концепції.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на виразну прорадянськість режиму, встановленого в Афганістані після перевороту 27 квітня 1978 р., пізніше названого «Квітневою (Саурською) національно-демократичною революцією», США були зважені у своїх оцінках. В аналітичних звітах Державного департаменту і Бюро розвідки і досліджень, підготовлених одразу після тих подій, констатувалася відсутність «індикаторів радянської причетності» до перевороту (FRUS, 2018, р. 16, 21, 22), а визначення його американськими ЗМІ «комуністичним» аналітики називали «спекулятивним» (FRUS, 2018, р. 17).

6 травня 1978 р. США визнали ДРА і встановили з нею дипломатичні відносини. Під час зустрічі з американським послом, який передав ноту про визнання, Н. М. Таракі висловив зацікавленість у підтримці й розвитку двосторонніх відносин (Іващенко А. С., 1997, с. 41). На прес-конференції, яка відбулася того ж дня, афганський лідер підтвердив прагнення зберегти дружні відносини зі США. Але додав, що «ці відносини залежатимуть від ступеня їх політичної і економічної підтримки нашого революційного уряду. Під економічною підтримкою я маю на увазі допомогу й участь у проектах розвитку. Якщо в політичній і економічній сферах уряд (США. – О.К.) співробітничатиме з нами, ми будемо з ним добрими друзями...» (Высказывания, 1978, арк. 19–20).

На думку О. С. Іващенко, у Вашингтоні сподівалися, що в новій афганській владі націоналістичні тенденції візьмуть гору над марксистськими, а тому схилилися до продовження економічного співробітництва з нею (Іващенко А. С., 1997, с. 39). США не лише продовжили реалізацію уже розпочатих

проектів (як-от «Розвиток Гільмендської долини»), але й започаткували нові. Улітку 1978 р. було схвалено кілька домовленостей про надання техніко-економічної допомоги ДРА як від уряду США, так і від Світового банку і Міжнародного валютного фонду. Зокрема, 4 серпня було схвалено проєкт будівництва системи водопостачання і каналізації Кабулу з кошторисом 16,5 млн дол., реалізація якого мала бути завершена до літа 1983 р. Загалом же до кінця 1978 р. США надали ДРА фінансово-економічної допомоги і кредитів на загальну суму 26,137 млн дол. (Ивашенко А. С., 1997, с. 41).

Втім, у листуванні Президентів Пакистану і США протягом травня – червня 1978 р. містилося занепокоєння можливим деструктивним впливом афганських подій на ситуацію в регіоні. М. Зія-уль-Хак писав про «червону загрозу» і закликав США підтримати його країну в можливому конфлікті з ДРА (FRUS, 2018, р. 37–38). Дж. Картер погодився з думкою про потенційну небезпеку радянського домінування в регіоні, проте висловив надію, що нова афганська влада дотримуватиметься принципів неприєднання (FRUS, 2018, р. 53–55).

Немає жодних доказів того, що до кінця 1978 р. США надавали будь-яку підтримку афганській опозиції, яка отаборилася в прикордонному із ДРА пакистанському Пешаварі. Вперше думка про можливу допомогу моджахедам пролунала в меморандумі, надісланому 26 січня 1979 р. заступником Директора ЦРУ Ф. Карлуччі заступникові Радника Президента з Національної безпеки Д. Аарону. В той час у ДРА, за підтримки СРСР, тривали форсовані соціалістичні перетворення, які супроводжувалися репресіями проти плеємної верхівки, духівництва, інтелігенції, ділових кіл. Це спричинило опір реформам, антиурядові виступи та заколоти, які підтримували з Пакистану опозиційні афганські партії. В документі йшлося, що афганські повстанці вже отримують якусь підтримку від Саудівської Аравії (FRUS, 2018, р. 87). Вірогідне ж перетворення ДРА на радянського сателіта загрожувало позиціям США в регіоні, тому падіння режиму НДПА відповідало американським інтересам. Заколотники потребували іноземної підтримки, проте США мали обмежені можливості впливу на «афганську кризу». Серед можливих дій розвідник назвав організацію пропагандистської кампанії в ЗМІ, яка би змальовувала уряд ДРА «радянською лялькою», а також започаткування радіомовлення на ДРА з території Пакистану й Ірану. Як бажаний захід пропонувалися таємні поставки повстанцям стрілецької зброї (FRUS, 2018, р. 88–89).

У той час американці були погано обізнані з ситуацією в ДРА. 1 лютого 1979 р. член Ради Національної безпеки (РНБ) П. Хенц у меморан-

думі до Радника Президента з Національної безпеки З. Бжезінського констатував фрагментарність американських уявлень про афганські угруповання і центри за кордоном, що не дозволяло виробити послідовний і систематичний план дій щодо їх підтримки (FRUS, 2018, р. 103).

Увага США до афганського Руху Опору посилювалася від середини лютого 1979 р., коли за не до кінця встановлених обставин відбулося викрадення, а згодом убивство під час операції зі звільнення американського посла у Кабулі А. Дабса. У звіті ЦРУ від 26 лютого наголошено на необхідності отримання додаткової інформації про моджахедів як необхідної умови їх підтримки (FRUS, 2018, р. 105). 28 лютого в спеціальному меморандумі ЦРУ проаналізувало можливі варіанти американської політики в цьому напрямку, як однобічної, так і спільно з Пакистаном чи Саудівською Аравією (FRUS, 2018, р. 107). Окрім пропагандистських заходів, йшлося про можливість фінансової допомоги, надання медичних препаратів, продовольчих пайків, засобів зв'язку. Розглядалася можливість надання стрілецької та зенітної зброї. При цьому відкидалася доцільність надсилання до Пакистану американських інструкторів (FRUS, 2018, р. 109–110).

Рубіжною подією в розвитку «афганської кризи» став антиурядовий заколот у місті Герат у середині березня 1979 р. Тоді вперше проти НДПА повсталася армія, в ДРА загинули перші радянські громадяни, у розпал кризи вперше афганські керманічі звернулися до СРСР з проханням про військову допомогу. Гератський заколот засвідчив, що в ДРА триває громадянська війна між режимом НДПА, якого підтримував СРСР, і більшістю населення країни. Від весни 1979 р. значно зросли поставки радянського озброєння, збільшилася кількість радянських військових радників. ДРА все більше потрапляла під контроль СРСР (див.: Ковальков О. Л., 2015). Після гератських подій радянські ЗМІ вперше звинуватили США і Пакистан в антиафганській політиці, в наданні афганським заколотникам зброї «з клеймом «зроблено в США»» (Петров А., 21.03.1979; Петров А., 29.03.1979; Глухов Ю., 29.05.1979). З огляду на проаналізовані вище американські документи, ті публікації були далекими від правди. Проте саме з весни 1979 р. США суттєво активізували свою політику щодо моджахедів.

У підготовленому, вірогідно, наприкінці березня – на початку квітня 1979 р. (документ недатований) аналітичному звіті ЦРУ розглянуто можливі шляхи надання підтримки афганським повстанцям. Найбільш оптимальним вважалося співробітництво між США, Пакистаном і Саудівською Аравією з можливим залученням до цього КНР (FRUS, 2018, р. 125). Повідомлялося, що кілька

радіостанцій уже віщають з Пакистану на ДРА. Не зважаючи на відносну дешевизну цих заходів, вони можуть спричинити «афганський гнів і можливу відплату», як-от бомбардування радіостанцій чи підбурення проти Ісламабада пуштунів у «зоні племен» чи белуджів. З деякими «афганськими дисидентами» в США ЦРУ вже налагодило контакти, що уможливило передавання через них певних коштів повстанцям. Проте можливий витік інформації і відсутність контролю за грошима стримували американців. ЦРУ розглядало можливість надання повстанцям невійськової допомоги (засоби зв'язку, медикаменти, одяг, компаси, продовольчі пайки) за посередництва Пакистану, розраховуючи в подальшому використовувати ці маршрути для поставок зброї (FRUS, 2018, р. 127).

У наступні місяці можлива допомога моджахедам неодноразово обговорювалося на всіх рівнях. Під час засідання Спеціального Координаційного Комітету (СКК) 6 квітня 1979 р. у рамках «спектру дій» щодо Афганістану пропонувалися пряма і непряма фінансова підтримка афганської опозиції, а також надання збройної та невійськової допомоги повстанцям. Зрештою, ідея поставок зброї не знайшла підтримки в афганському уряді (Грищенко Т., 2006, с. 17). На цьому засіданні З. Бжезінський наголосив, що США зацікавлені, аби «цей заколот тривав, навіть якщо він буде неуспішним», але підтримка його без посередництва пакистанців буде мінімальною (FRUS, 2018, р. 141). 26 квітня Директор ЦРУ С. Тернер інформував З. Бжезінського, що США через ЗМІ 25 країн поширює інформацію про події в ДРА, а американська розвідка готує офіцера для виготовлення в Пакистані антирадянських листівок, аудіокасет тощо (FRUS, 2018, р. 153).

Як видно зі стенограми засідання СКК, у кінці червня 1979 р. США і надалі обмежувалися виділенням незначних коштів для закупівлі для повстанців одягу й медикаментів (FRUS, 2018, р. 155–156). В інших документах є свідчення про епізодичні контакти з лідерами афганської опозиції (FRUS, 2018, р. 169).

3 липня 1979 р. Президент Дж. Картер ухвалив «конкретні і загальні висновки по Афганістану» (FRUS, 2018, р. 172), які в СРСР тлумачили як початок масштабної підтримки моджахедів. Насправді ж це рішення «легітимізувало» надання повстанцям гуманітарної допомоги. У серпневому звіті ЦРУ про реалізацію «Програми прихованих дій» (далі – «Програма») йшлося про радіотрансляції, створення спеціальної групи пропагандистів і лінгвістів для виготовлення друкованих матеріалів, розміщення 145 матеріалів у ЗМІ 35 країн, організацію кількох брифінгів на підтримку афганської опозиції, а та-

кож виділення коштів на придбання медикаментів (FRUS, 2018, р. 172–174). У вересні співробітник РНБ М. Бремент наголошував на важливості для США об'єднання розрізнених угруповань афганської опозиції в єдину організацію, але припускав, що через суттєві розбіжності між ними цього буде важко досягти (FRUS, 2018, р. 177). 23 жовтня на засіданні СКК обговорювалася можлива додаткова допомога афганським повстанцям «у формі грошових коштів, обладнання для зв'язку, невійськових товарів та консультацій із закупівель», яка мала йти через Пакистан і Саудівську Аравію. (FRUS, 2018, р. 207). 7 листопада «Програма прихованих дій» була розширена дозволом надавати повстанцям комунікаційне обладнання (FRUS, 2018, р. 593).

26 грудня 1979 р. Директор ЦРУ прозвітував про виділення на «Програму» 695 тис. дол., 620 тис. з яких були освоєні до того часу (FRUS, 2018, р. 286). Тож підтримка моджахедів з боку США в квітні 1978 – грудні 1979 рр. була доволі скромною. Її важко визначити як «агресію ззовні» проти ДРА і вона навряд чи потребувала «допомоги» 100-тисячного «Обмеженого контингенту радянських військ», який 25–27 грудня 1979 р. взяв під контроль столицю, найбільші міста та головні автошляхи країни. Водночас США надавали гуманітарну та медичну допомогу афганським біженцям, більшість із яких осіла в Пакистані. Під час візиту до США С. Моджаддеді у травні 1979 р. було утворено «Асоціацію американської допомоги афганським біженцям» на чолі з колишнім послом США в Кабулі Т. Еліотом. В СРСР це вважали прикриттям для допомоги моджахедам (Кассис В. Б., Колосов Л. С., 1988, с. 168). Восени того року про підтримку «Асоціації» заявив Державний департамент (Рабуш Т. В., 2016, с. 19).

Радянська інтервенція в ДРА у грудні 1979 р. спричинила негативну реакцію з боку США. Ці дії були визначені як брутальне порушення норм міжнародного права, як вихід СРСР за межі сфери своїх інтересів. Окрім політичних, дипломатичних та економічних дій у відповідь (див.: Ковальков О. Л., 2013), США суттєво розширили підтримку моджахедів.

26 грудня 1979 р. З. Бжезінський у меморандумі до Дж. Картера виклав думку, яка визначила американську стратегію в «афганській кризі»: зробити все, щоб опір повстанців тривав якомога довше. Для цього необхідно було збільшити фінансування «Програми», почати надавати моджахедам зброю, переглянути політику щодо Пакистану, спробувати налагодити співпрацю з КНР (FRUS, 2018, р. 267).

ЦРУ в той час керувалося принципом не посягати до зон конфліктів зброєю, походження якої можна було б пов'язати із США (Крайл Д., 2008,

с. 19). У випадку з Афганістаном це могли бути лише радянські зразки зброї. США мали на складах незначні її запаси, тож важливо було знайти додаткові джерела її отримання в потрібній кількості. 27 грудня на засіданні Президентського комітету поголосили, що слід обмежуватися тими зразками, які є на озброєнні ЗС ДРА. Постачання зброї моджахедам були можливі лише через Пакистан. С. Тернер запропонував виділити на «Програму» 10 млн дол., але для цього потрібно було заручитися згодою Конгресу. Кошти погодилися надати Саудівська Аравія, проте, як сказав Директор ЦРУ, вона «хоче бачити колір наших грошей». Важливу думку висловив заступник С. Тернера Ф. Карлуччі: «Ця зброя не допоможе моджахедам захопити країну, вона лише ускладнюватиме життя Радам» (FRUS, 2018, р. 286–289).

Це ж питання обговорювали на засіданні РНБ 28 грудня. Саме тоді було ухвалено розпочати підтримувати повстанців зброєю, проте із застереженням, що ця допомога не має породжувати сподівань на перемогу моджахедів (FRUS, 2018, р. 301). Адже якщо стратегічне завдання США – виведення радянських військ (Дж. Картер) – є недосяжним, то слід домогтися, аби СРСР заплатив за Афганістан якомога вищу ціну (З. Бжезінський) (FRUS, 2018, р. 302). Цю думку З. Бжезінський обґрунтував 30 січня 1980 р. у меморандумі до Президента. Завдання-максимум для США – нейтральний Афганістан. Завдання-мінімум – підтримка тривалого опору, який би збільшував витрати СРСР і посилював негативну реакцію в світі на його агресію (FRUS, 2018, р. 529).

Рішення підтримувати афганських повстанців зброєю одразу ж зіштовхнулося з труднощами. Найбільш суттєвою була неможливість прямих поставок і необхідність пошуку надійних посередників. Такими могли стати Саудівська Аравія і Пакистан. І якщо перша була готова підтримувати афганський опір після того, як це розпочнуть робити Штати, то Пакистан, який межував з ДРА, вимагав гарантій безпеки. На думку посла США в Пакистані А. Хаммеля, для цього слід було підтвердити чинність договору 1959 р., а також пообіцяти підтримку. Окрім військової, це мали бути економічна допомога, реструктуризація боргу, політична підтримка тощо (FRUS, 2018, р. 413). Цю думку поділяв З. Бжезінський. У меморандумі до Дж. Картера від 3 січня 1980 р. він писав, що для схилення Пакистану до співпраці необхідно розробити пакет допомоги, який можна було «розділити» з Саудівською Аравією (FRUS, 2018, р. 401). Проте на заваді цьому стояла ухвалена в 1976 р. «поправка Симінгтона», яка забороняла США на-

давати економічну і військову допомогу країнам, які порушують умови ядерного нерозповсюдження.

Вирішенню цієї проблеми слугувала серія переговорів. 28 грудня 1979 р. Дж. Картер мав телефонну розмову з М. Зія-уль-Хаком (FRUS, 2018, р. 312–313). 1 січня 1980 р. «афганське питання» обговорювали на засіданні Ради НАТО (FRUS, 2018, р. 401–402). 4 січня відбулися консультації з послом КНР у США Чаєм Земіном і телефонна розмова посла Пакистану в США Султан-хана з З. Бжезінським (FRUS, 2018, р. 415–416). 7 і 8 січня Секретар оборони Х. Браун зустрівся з віце-прем'єром КНР Чень Бяо (FRUS, 2018, р. 432–434) і Ден Сяопіном (FRUS, 2018, р. 435). 11 січня Президент США надіслав листа М. Зія-уль-Хаку (FRUS, 2018, р. 459), а наступного дня Дж. Картер, державний секретар С. Венс, його заступник У. Кристофер і З. Бжезінський зустрілися у Вашингтоні з Міністром закордонних справ Пакистану Агою Шахі (FRUS, 2018, р. 466–468). США вдалося заручитися підтримкою потенційних союзників. Проте Ага Шахі, незважаючи на підтвердження чинності Договору 1959 р., лишився незадоволеним пропозиціями американської військової допомоги в розмірі 400 млн дол. (FRUS, 2018, р. 488).

На засіданні СКК 17 січня 1980 р. ухвалили створити «Консорціум» за участю інших країн задля надання військової допомоги Пакистану. Франція, зокрема, обіцяла продати Ісламабаду літаки «Міраж». Саудівська Аравія обіцяла виділити 800 млн дол., а С. Венс доручив спробувати залучити до співпраці Японію (FRUS, 2018, р. 492).

Можливі поставки зброї Пакистану непокоїли Індію. З огляду на це посол США в Нью-Делі був змушений переконувати індійців, що військова допомога матиме оборонний характер і не загрожуватиме Індії (FRUS, 2018, р. 534).

Задля вироблення конкретних шляхів співпраці в «афганському питанні» до Пакистану і Саудівської Аравії відбула американська місія на чолі із У. Кристофером і З. Бжезінським. 2 лютого 1980 р. в Ісламабаді відбулися дві зустрічі американців з М. Зія-уль-Хаком (FRUS, 2018, р. 539–541). Наступного дня З. Бжезінський зустрівся з генералом А. А. Рахманом, керівником пакистанської Міжвідомчої розвідки (ISI). Сторони обговорили можливі канали постачання зброї, а також погодилися, що допомога повстанцям залежатиме від об'єднання їх в альянс (FRUS, 2018, р. 567).

Четвертого лютого У. Кристофер і З. Бжезінський в Ер-Ріяді зустрілися з принцом Саудом. Тоді вперше було порушене питання про можливе залучення до «Програми» Єгипту, який мав велику кількість радянської зброї (FRUS, 2018,

р. 551). Того ж дня американці зустрілися з коронним принцом Фахдом (FRUS, 2018 р. 552–554).

У звіті президенту радник з Національної безпеки назвав ці візити і перемовини конструктивними (FRUS, 2018, р. 562). З. Бжезінський також радив Дж. Картеру переконати А. Садата, що його публічні виступи проти Саудівської Аравії можуть бути шкідливими для «Програми» (FRUS, 2018, р. 563).

Іншою складністю для надання фінансової підтримки афганським опозиційним партіям у Пешаварі була їхня роз'єднаність. І в США, і в Пакистані їх об'єднання розглядали як необхідну умову надання підтримки. У січні 1980 р. відбулися зустрічі представників ЦРУ з Б. Раббані, М. Мухаммаді та іншими лідерами афганської опозиції (Иващенко А. С., 1994, 11, с. 97). Тоді ж із ними контактували представники Організації Ісламська конференція (ОІК) (FRUS, 2018, р. 579), яка засудила перебування радянських військ у ДРА і призупинила членство цієї держави в організації (Ковальков О. Л., 2013, с. 63–64). Як наслідок, наприкінці січня 1980 р. 6 афганських опозиційних партій у Пакистані об'єдналися в доволі аморфний і нестійкий «Ісламський союз для звільнення Афганістану».

На тлі цих дискусій, консультацій і перемовин США розпочали практичну реалізацію «Програми прихованих дій». 18 січня 1980 р. Директор ЦРУ звітував про першу (відправлена) і другу (готувалася) партії зброї для повстанців (FRUS, 2018, р. 495). С. Тернер висловив думку, що американська допомога покликана передусім дати зрозуміти моджахедам, що вони мають сподіватися лише на завдання Радам рани, яка буде постійно кровити, і не більше того (FRUS, 2018, р. 496).

Вже за місяць зброя, придбана американцями, була в Пакистані і поділена між усіма афганськими партіями. Наприклад, Національний ісламський фронт Афганістану С. А. Гелайні отримав 60 одиниць «АК-47» і 60 тис. патронів до них, 20 тис. патронів до іншої зброї, 200 магнітних протитанкових мін, 7 ручних протитанкових гранатометів («РПГ-7») і 50 ракет до них. 25 січня 1980 р. перший караван доправив до провінції Вардак 12 протитанкових рушниць, 90 «далекобійних гвинтівків» і зенітну гармату. Наступний караван мав дійти до Вардаку 5 березня (FRUS, 2018, р. 619). З іншого документа дізнаємося, що загалом на кінець лютого 1980 р. моджахеди отримали бл. 1 тис. чеських мін, 127 «РПГ-7» і 1 404 ракети до них (FRUS, 2018, р. 703–704). Ці перші успіхи в реалізації «Програми» мали наслідком її продовження до кінця року, рішення про що було схвалене на засіданні РНБ 15 лютого 1980 р. (FRUS, 2018, р. 594).

США продовжували шукати канали отримання зброї та її доправлення до Пакистану. 14 лютого 1980 р. до посольства США в Лондоні звернувся Голова лондонського представництва ОІК Салім Азам. Він просив передати до Вашингтона, що повстанці потребують протитанкових ракет, засобів для боротьби з вертольотами, боєприпасів до стрілецької зброї (FRUS, 2018, р. 579). На засіданні СКК 27 лютого 1980 р. ухвалили звернутися до Єгипту з проханням посприяти в придбанні в Югославії SA-7 (радянський переносний зенітно-ракетний комплекс (ПЗРК. – О. К.). За задумом, США через Йорданію і Саудівську Аравію могли доставити їх до Пакистану (FRUS, 2018, р. 603). Зауважимо, що ці ПЗРК не були на озброєння ЗС ДРА. Тож у ЦРУ побоювалися реакції СРСР на використання їх моджахедами – потрапити до них вони могли лише через Пакистан (FRUS, 2018, р. 630). Схоже, що цей проєкт був реалізований. 8 березня 1980 р. під час зустрічі С. Тернера із А. Садатом Директор ЦРУ подякував за поставки зброї з Єгипту, перші партії якої мали невдовзі прибути до Афганістану (FRUS, 2018, р. 675).

Поставками зброї моджахедам американці пояснювали їх локальні успіхи. 30 квітня 1980 р. ЦРУ надало докази успішного використання в ДРА мін і протитанкових ракет: лише в перші два тижні квітня було пошкоджено 23 транспортні засоби (в т. ч. 12 танків і 8 БТР) (FRUS, 2018, р. 703). Тож американська розвідка переконувала, що подальші успіхи моджахедів залежатимуть від поставок зброї і здатності афганських чи радянських військ перекрити шляхи постачання.

Насправді ж ці поставки навряд чи могли суттєво покращити оснащеність моджахедів. Розвідка повідомляла, що майже всю зброю, а іноді й техніку, вони отримували від афганських дезертирів або внаслідок нападів на конвої. Дещо купували на пакистанському ринку – це була або зброя місцевого виробництва, або вкрадена в афганській чи пакистанській арміях. Щось передали моджахедам пакистанці, афганський уряд заявляв про китайську зброю і китайських інструкторів, але жодних підтверджень цьому ЦРУ не мало. Якись кошти надали саудівці, але повстанці були впевнені, що їх привласнили політики в Пешаварі (FRUS, 2018, р. 671–672).

Американська розвідка повідомляла, що стрілецькою зброєю моджахеди в цілому забезпечені. Найбільшою проблемою ЦРУ вважало відсутність у повстанців засобів проти найбільш ефективної радянської техніки – вертольотів «Мі-24». Афганці потребували «SA-7» або ракет «земля-повітря», важких кулеметів, протитанкової зброї, неметалевих протитанкових мін, засобів зв'язку, а також

медикаментів, одягу, продовольства, протигазів на випадок використання хімічної зброї тощо (FRUS, 2018, р. 672–673).

9 травня 1980 р. Директор Бюро розвідки та досліджень Р. Спірс у меморандумі до новопризначеного Державного секретаря Е. Маскі повідомляв, що Штати постачають моджахедам радянські зразки озброєння: автомати, кулемети, боеприпаси, міни, протитанкові пускові установки і ракети. Спочатку зброя надавалася зі складів ЦРУ, згодом її почали закуповувати на міжнародних ринках. Жоден американський представник не був задіяний у цих операціях. Так само як жоден американець у той час не готував повстанців. У таборах у Пакистані працював лише пакистанський персонал, який частково пройшов американську підготовку в Саудівській Аравії. Головною проблемою повстанців укотре була визначена відсутність засобів боротьби з вертольотами. Нещодавно Єгипет передав у дарунок 15 пускових установок «SA-7» з невеликим запасом ракет. Решту ЦРУ закуповувало через якесь болгарське джерело (FRUS, 2018, р. 716).

Зі звіту ЦРУ від 11 червня 1980 р. вперше дізнаємося про фінансове забезпечення «Програми». З 28 грудня 1979 р. Штати закупили зброї та інших «матеріалів» на 10 млн дол. з виділених до кінця року 30 млн. До того часу був напрацьований маршрут доправлення зброї. З Єгипту літаком ВПС США вантажі доставлялися до Дахрана (Саудівська Аравія). Звідти саудівський «С-130» переправляв зброю до Ісламабада. Далі розподіл зброї між партіями здійснювала ISI. Розглядалася можливість прямих рейсів американським «С-141» за маршрутом Каїр – Ісламабад, що мало прискорити доставку (FRUS, 2018, р. 769).

Згідно з цим звітом, на той час повстанцям уже передали 3 900 одиниць «АК-47» і 6,133 млн патронів до них, 115 одиниць 12,7-мм гвинтівок і 15 тис. патронів до них, 15 тис. 14,5 мм патронів, 50 одиниць 82-мм мінометів і 2 500 мін до них, 150 «РПГ-7» і 3 902 ракети до них, 3 700 мін, 6 тис. гранат, 637 фунтів вибухівки «С-4», 5 ПЗРК «SA-7» і 15 ракет до них, 121 снайперську гвинтівку і 36 тис. патронів до них, 1 200 гвинтівок «Лі Енфілд» і 300 тис. патронів до них, 100 рацій, 6 базових радіостанцій. Ще 6 600 одиниць «АК-47» і 6,6 млн патронів до них, 7 «РПГ-7» і 54 ракети до них, «певна кількість» 12,7-мм гвинтівок і 3 16 800 патронів до них, 88 одиниць 82-мм мінометів і 4 400 мін до них, 4 тис. мін, 10 ПЗРК «SA-7» і 50 ракет до них були в дорозі (FRUS, 2018, р. 772).

Під час зустрічі з прем'єр-міністром Китаю Хуа Гофеном у Токіо 16 липня 1980 р. З. Бжезінський звернувся з проханням надати повстанцям ПЗРК

«SA-7», які, за інформацією американця, КНР або мала, або виготовляла (FRUS, 2018, р. 798).

Як видно з чергового звіту ЦРУ, до 1 жовтня 1980 р. США доставили моджахедам 10 тис. одиниць «АК-47» і 13 млн патронів до них, 720 «РПГ-7» і 14 тис. ракет, 15 тис. наземних мін, 158 зенітних ракет, 200 важких кулеметів і 800 тис. патронів до них (FRUS, 2018, р. 776).

27 жовтня 1980 р. бюджет «Програми» на 1981 р. було збільшено вдвічі, до 60 млн дол. (FRUS, 2018, р. 875). С. Тернер вважав, що цих коштів замало для ефективної підтримки афганського Руху Опору (FRUS, 2018, р. 886).

В перший рік реалізації «Програми» не виходили дискусії як щодо її обсягів та змісту, так і щодо її ефективності. В США були невисокі думки про бойові якості моджахедів. Так само сумнівною була їхня здатність протистояти армії наддержави. В ЦРУ мали повстанців за «маргінальні й ... неефективні визвольні групи». Вони були роздрібнені, конфліктували між собою і не визнавали єдиного лідерства. Серед їхніх лідерів не було фігури масштабу Р. Хомейні (FRUS, 2018, р. 446). Американські ЗМІ перебільшували політичну роль партій, контроль з їхнього боку над повстанцями, «перемоги» останніх (FRUS, 2018, р. 446).

Перевага радянського військового контингенту та афганської урядової армії над розрізненими загонами повстанців була очевидною. Наприклад, радянська й афганська армії мали загалом бл. 4 тис. танків та іншої бронетехніки, 20 тис. вантажівок тощо (FRUS, 2018, р. 704). Тож один зі співробітників ЦРУ в меморандумі до С. Тернера (3 січня 1980 р.) писав, що «для Рад повстанці – як голка для слона». Чим більше зброї даватимуть США, тим більше буде жертв серед моджахедів. Чи готові американці на це піти? (FRUS, 2018, р. 399). 8 жовтня 1980 р. один зі співробітників Пентагону в меморандумі до Ф. Карлуччі наголошував, що значна перевага радянських військ здатна нівелювати всю допомогу повстанцям з боку США. Тому він запропонував обміркувати можливість їхнього навчання і тактичного вишколу (FRUS, 2018, р. 871–873). Це була чи не перша пропозиція започаткувати підготовку повстанців американськими інструкторами, в чому СРСР звинувачував США ще до грудневого вторгнення 1979 р. Втім, ця ідея буде втілена в життя Адміністрацією наступного Президента.

М. Бремент вважав усі зусилля США з підтримки моджахедів «попередніми, частковими і неадекватними». 30 квітня 1980 р. він писав, що постачання лише радянської зброї і лише за посередництва пакистанців є «нерозумним і непотрібним» (FRUS, 2018, р. 699). Пакистан є посередни-

ком, але самі пакистанці бояться озброювати афганців: «Вони знають, що пістолет, спрямований проти Кабула, може завтра бути спрямований проти Карачі». Відстороненість американців від практичної реалізації «Програми» Бремент вважав помилкою. На кордоні з Афганістаном у той час було 53 табори біженців. У кожному з них, на його думку, мало бути щонайменше 3 американські агенти (FRUS, 2018, р. 700).

Співробітник РНБ переконував, що перевага радянської армії беззаперечна, а її успіхи реальні. Тож задля того, щоб «афганська авантюра Рад» була більш дорогою, слід поставляти «правильні види озброєння», адже «чоловіки на конях не пасують чоловікам на вертольотах». Проти останніх ефективні «SA-7», але вони дорогі і їх важко дістати. Ті 85 ПЗРК, які американці планували надати, «крапля в морі». Під «правильною зброєю» М. Бремент розумів мобільне й ефективне озброєння: американські ракети проти вертольотів («Стінгери»), одноразову протитанкову зброю, гвинтівки калібру 7,62 мм (на американських складах було багато старих М-14, знятих з озброєння), легкі міномети, прості короткохвильові двосторонні радіостанції тощо (FRUS, 2018, р. 701).

Проте США, як і раніше, надавали повстанцям лише радянські зразки зброї, не бажаючи надмірно дратувати Радянський Союз. Ставлення ж до моджахедів з боку США було прагматичним: вони розглядалися лише як знаряддя, яке здатне знекровити СРСР. З. Бжезінський, зокрема, говорив, що США не зацікавлені в масовому повстанні в Афганістані. Низькоінтенсивне і тривале повстання – ось що, мовляв, потрібно для мобілізації ісламських держав проти Москви (FRUS, 2018, р. 494).

Турбувала американців і відсутність контролю над виділеними коштами. Розподіл зброї і грошей між афганськими опозиційними партіями в Пешаварі здійснювала ISI. Скільки насправді коштів і зброї отримували моджахеди, у США могли лише здогадуватися. В документах є свідчення того, що пакистанці і лідери афганської опозиції або привласнювали гроші, або використовували їх не за призначенням (FRUS, 2018, pp. 447, 628).

Окремі американські посадовці сумнівалися в самій доцільності підтримки моджахедів. Анонімний співробітник РНБу меморандумі до З. Бжезінського 26 лютого 1980 р. називав деяких афганських опозиційних політиків «реакційними» і навіть «мракобісами». Він застерігав бути «...обережними, розраховуючи на прихильність мусульманських сил в Афганістані» і запитував: «Що буде з правами людини, коли вони прийдуть до влади?» Але оскільки в Афганістані не було нікого, з ким би можна було мати справу, окрім мусульман, США

змушені були їх підтримувати. Проте, на думку чиновника, вони мають підтримувати право моджахедів вільно сповідувати свою релігію. Але сумнівався, чи варто підтримувати їх у боротьбі за владу? (FRUS, 2018, р. 601).

До кінця президентського терміну Дж. Картера «Програма прихованих дій» лишалася таємною. США жодного разу офіційно чи публічно не визнали своєї участі в «афганській кризі», не зважаючи на заклики деяких політиків це зробити. 22 квітня 1980 р. на засіданні СКК З. Бжезінський запропонував зробити підтримку моджахедів «публічно респектабельним заходом». Цю пропозицію відкинули, мотивуючи це тим, що Пакистан і Саудівська Аравія на таку відкритість не підуть (FRUS, 2018, р. 698). 17 липня 1980 р. відмовитися від таємності запропонував Державний секретар Е. Маскі, але і він тоді не отримав підтримки (FRUS, 2018, р. 805). Окрім небажання остаточно зіпсувати відносини з СРСР (дехто в Адміністрації Дж. Картера плекав надію на врегулювання «афганської кризи» шляхом якихось компромісів), у Вашингтоні були змушені рахуватися з вразливим становищем Пакистану. Після серії публікацій у «WashingtonPost» і «NewYorkTimes» у січні 1980 р., в яких містилася інформація про американсько-пакистанські консультації щодо підтримки моджахедів, Пакистан погрожував «вийти з гри» (FRUS, 2018, р. 716).

Американська підтримка афганських повстанців зброєю і грошима підштовхнула до цього і їхніх союзників. Гроші на зброю і військове спорядження для моджахедів давали КНР, Пакистан, Єгипет, Саудівська Аравія. Якщо даних про суми, виділені іншими країнами, немає, то саудівці ухвалили рішення на кожен американський долар давати свій (Швейцер П., 1995, с. 37). Це дозволяє припустити, що в 1980 р. Саудівська Аравія могла надати бл. 30 млн дол. Проте якість зброї і військового спорядження, які закуповували для моджахедів на початку афганської війни, була сумнівною. За словами Д. Крайла, така допомога могла бути вражаючою в зведеннях новин. Насправді ж до Афганістану потрапляв різношерстий асортимент простої і застарілої зброї, часто в занедбаному стані (Крайл Д., 2008, с. 20). П. Швейцер також відзначав, що ця зброя часто іржавіла на складах, а Афганістан став гарним приводом позбутися цього непотребу. Особливо це стосувалося Єгипту, який продавав американцям «брухт, яким можна лише трішки полякати Ради». Афганські польові командири, особливо в перші роки війни, неодноразово скаржилися на погану якість цього озброєння (Швейцер П., 1995, с. 201). Якщо зважити, що ця зброя потрапляла до рук «кочовиків у широких штаних і сандалях», які часто не мали жодної вій-

ськової підготовки, то ефект від таких поставок був невисоким.

Співпраця США і Саудівської Аравії мала ще один результат. Уже в 1980 р. за активної підтримки Ер-Ріада до Афганістану почали прибувати добровольці з різних арабських країн, яких пізніше назвуть «арабськими афганцями». Точних відомостей про їхню кількість немає. За оцінками дослідника питання А. Кудрявцева, до кінця 1980-х в Афганістані могли бути «десятки, можливо сотні тисяч добровольців». У 1980 р. їхня роль була радше символічною (Кудрявцев А., 2003, с. 38; Кудрявцев А. А., 2003, с. 164, 169), але сама їх присутність сприяла приверненню уваги до Афганістану в мусульманських країнах. Вище йшлося, що американці надавали цьому великого значення.

Поряд із фінансовою та військовою підтримкою афганської опозиції США продовжували й інші заходи, які її доповнювали. Вагоме місце в пропагандистській кампанії проти СРСР і ДРА посідала проблема афганських біженців. Після радянської інтервенції в ДРА їх число значно зросло і вже в 1980 р. сягнуло 1,2 млн осіб (Рабуш Т. В., 2016, с. 20). 31 січня 1980 р. координатор Президента США у справах біженців відрядив свого заступника у пакистанські табори з метою вивчення ситуації на місці (Иващенко А. С., 1993, с. 62). Того ж дня Президент Дж. Картер і Державний департамент оголосили про виділення 5 млн дол. (за іншими даними – 5,3 млн.) гуманітарної допомоги афганським біженцям (Иващенко А. С., 1993, с. 62; Рабуш Т. В., 2016, с. 20). Ці кошти були виділені через Агентство ООН у справах біженців, тож традиційні звинувачення у прихованому фінансуванні Штатами моджахедів під прикриттям гуманітарної допомоги є безпідставними. 3 млн дол. були виділені грошима і ще 2 млн. – товарами першої необхідності. Як перший крок реалізації цієї програми до Пакистану було направлено 40 тис. вояків (Иващенко А. С., 1993, с. 62). 25, 27 березня і 16 квітня 1980 р. Конгрес США прийняв три постанови про допомогу афганським біженцям (Рабуш Т. В., 2016, с. 20). 9 липня Державний департамент оголосив про додаткове виділення 21 млн дол. (12 млн через Агентство ООН у справах біженців, 1 млн. – через Міжнародний комітет Червоного Хреста і ще 12 млн. – через уряд Пакистану). Загалом упродовж 1980 р. США виділили на гуманітарну допомогу біженцям 47 млн дол., що склало близько 50 % внеску всіх держав, які надали таку допомогу (Иващенко А. С., 1993, с. 62). Ця сума, як видно, більше ніж на 50 % перевищує виділені в тому ж році кошти на підтримку моджахедів.

На відміну від збройної підтримки, допомога біженцям була публічною й активно висвітлювалася у ЗМІ. 19 червня 1980 р. Дж. Картер оголосив 21–27 липня «тижнем Афганістану» і закликав усіх американців підтримувати біженців (Рабуш Т. В., 2016, с. 20). Проблема біженців активно використовувалася в пропагандистській боротьбі США з СРСР. Афганська і радянська пропаганда змальовувала їх або як внутрішню реакцію, яка не прийняла прогресивних ідей «Квітневої революції», або як обдурених тією ж реакцією селян, або ж як кочовиків, яких пакистанська влада навмисне затримала по свій бік кордону. Американці ж тлумачили біженців як жертв афганського прорадянського режиму та радянської окупації країни, що було ближче до правди. Окрім використання цієї проблеми з метою критики радянської політики в ДРА, привернення до неї уваги світової громадськості мало на меті змалювання моджахедів не як найманців чи бандитів, а як борців за звільнення своєї Батьківщини від іноземної окупації.

Висновки. Підтримка афганської опозиції Сполученими Штатами Америки в 1978–1980 рр. в СРСР перебільшувалася і стала лише приводом, використаним для обґрунтування радянської інтервенції в Демократичну Республіку Афганістан. До грудня 1979 р. Адміністрація Дж. Картера обмежувалася інформаційною кампанією і наданням невійськової допомоги афганським повстанцям. Лише на початку 1980 р. США розробили «Програму прихованих дій» з бюджетом в 30 млн дол., яка передбачала надання моджахедам зброї радянського виробництва. До її реалізації було залучено Пакистан, Саудівську Аравію, КНР, Єгипет. Проте обсяги військової допомоги, як і якості озброєння, не могли суттєво вплинути на хід афганської війни. Недостатність і низьку ефективність «Програми» відзначали як американські політики й аналітики, так і польові командири моджахедів.

Втім, Адміністрації Дж. Картера вдалося налагодити контакти з афганською опозицією, сформувати навколо «Програми прихованих дій» коаліцію держав, розробити й апробувати шляхи придбання зброї і маршрути її доставки до Пакистану і далі в Афганістан. Цей досвід буде врахований і використаний Адміністрацією наступного президента, політика якої щодо «афганської кризи» може бути предметом подальшого дослідження.

Бібліографічні посилання

- Высказывания, 1978. Высказывания руководящих деятелей Демократической Республики Афганистан по вопросам международных отношений и внешней политики ДРА. 27 апреля–октябрь 1978 года : Пресс-отдел посольства СССР в ДРА. *Архив Национальной безопасности Университета Дж. Вашингтона. Афганистан*. [Электронный ресурс]: Режим доступа: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/Afghanistan/1978.11.01.PDF [дата звернення: 27.04.2020].
- Галиуллин Р. Х., 1990. *ЦРУ в Азии*. Москва : Воениздат.
- Глухов Ю., 29.05.1979. Происки против Афганистана. *Правда*, с. 5.
- Грищенко Т., 2006. З. Бжезинський і зовнішньополітичні настанови адміністрації Дж. Картера в 1979–1980 рр. *Історичний журнал : Наукове громадсько-політичне видання*, № 5, с. 12–27.
- Гроссман А. С., 1993. Секретные документы из личных папок. Афганистан : Политический архив XX века. *Вопросы истории*, № 3. с. 3–33.
- Ивашенко А. С., 1994. Афганская вооруженная оппозиция в американской политике. *США : Экономика, политика, идеология*, № 11. с. 96–106.
- Ивашенко А. С., 1993. Гуманитарная помощь США афганским беженцам и перемещенным лицам. *Восток*, № 3, с. 61–66.
- Ивашенко А. С., 1997. *США и Афганистан (1979–1989)*. Москва : ТЦ «Сфера».
- Ивашенко А. С., 1994, 4. Эволюция политики США в Афганистане в 1979 г. *США : Экономика, политика, идеология*, № 4, с. 74–82.
- Кассис В. Б., Колосов Л. С., 1988. *Из тайников секретных служб*. Москва : Молодая гвардия.
- Ковальков О. Л., 2015. Гератська криза березня 1979 року та ескалація радянської присутності в Демократичній республіці Афганістан. *Наукові записки. Серія : Історичні науки*. Випуск 22. Кіровоград, с. 84–90.
- Ковальков О. Л., 2013. Реакція світової спільноти на радянське вторгнення до Афганістану. *Наукові записки. Серія : Історичні науки*. Випуск 18. Кіровоград, с. 59–67.
- Крайл Д., 2008. *Война Чарли Уилсона*. Москва : Совершенно секретно.
- Кудрявцев А., 2003. Арабские «афганцы». *Азия и Африка сегодня*, № 10, с. 37–43.
- Кудрявцев А. В., 2003. Феномен «арабских афганцев». *Ближний Восток и современность*. Выпуск 17, Москва : Институт Востоковедения РАН, с. 164–173.
- Мусаелян Г., 1982. Басмачам – из Пенсильвании. *Кровавые следы американского империализма*. Москва : Мысль, с. 115–117.
- Петров А., 29.03.1979. Заговор против афганского народа. *Правда*, с. 4.
- Петров А., 21.03.1979. Отпор силам реакции и империализма. *Правда*, с. 5.
- Рабуш Т. В., 2016. Афганские беженцы в советско-американской «пропагандистской войне». *Вестник НВГУ*, № 3, с. 18–24.
- Слинкин М. Ф., 2000. Афганистан : уроки информационной войны. *Культура народов Причерноморья*, № 15, с. 125–134.
- Трофименко Г. А., 1980. Вашингтон : курс на напряженность. *США : Экономика, политика, идеология*, № 6, с. 3–14.
- Чернышков А. В., 2014. *Политика Соединенных Штатов Америки в Афганистане от Саурской революции до первого президентского срока Б. Обамы*. Дисс... канд. ист. наук. – Волгоградский государственный университет.
- Швейцер П., 1995. *Победа. Роль тайной стратегии администрации США в распаде Советского Союза и социалистического лагеря*. Минск : СП «Авест».
- FRUS, 2018. *Foreign Relations of the United States, 1977–1980. Volume XII. Afghanistan*. Washington: United States Government Publishing Office. [Online]: Available from: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v12/pdf/frus1977-80v12.pdf>. [Accessed: 27.04. 2020].
- Lowenstein J., 2016. *US Foreign Policy and the Soviet–Afghan War: A Revisionist History*. Yale University. [Online]: Available from: https://elischolar.library.yale.edu/applebaum_award/9/?utm_source=elischolar.library.yale.edu%2Fapplebaum_award%2F9&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages. [Accessed: 27.04.2020].

References

- Vyskazyvaniya, 1978. Vyskazyvaniya rukovodjashhih dejatelej Demokraticheskoy Respubliki Afganistan po voprosam mezhduнародnyh otnoshenij i vneshnej politiki DRA. 27 aprelja–oktjabr' 1978 goda: Press-otdel posol'stva SSSR v DRA [Statements by senior officials of the Democratic Republic of Afghanistan on international relations and foreign policy of the DRA. April 27 – October 1978: Press Department of the USSR Embassy in the DRA]. *Arhiv Nacional'noj bezopasnosti Universiteta Dzh. Vashingtona. Afganistan [J. Washington University National Security Archive. Afghanistan]*. [Online]: Available from: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/Afghanistan/1978.11.01.PDF [Accessed: 27.04.2020]. [in Russian].
- Galiullin R. H., 1990. *CRU v Azii [CIA in Asia]*. Moskva: Voenizdat [in Russian].
- Gluhov Ju., 29.05. 1979. Proiski protiv Afganistana [Intrigues against Afghanistan]. *Pravda [Truth]*, p. 5 [in Russian].
- Hryshchenko T., 2006. Z. Bzhezynskyi i zovnishnopolitychni nastanovy administratsii Dzh. Kartera v 1979–1980 rr. [Z. Brzezinski and Foreign Policy Directions of the Carter Administration in 1979–1980] *Istorychnyi zhurnal: Naukove hromadsko-politychne vydannia [Historical Journal: Scientific and Political Publication]*, № 5, pp. 12–27 [in Ukrainian].

Grossman A. S., 1993. Sekretne dokumenty iz osobyh papok. Afganistan: Politicheskij arhiv XX veka [Secret documents from special folders. Afghanistan: Twentieth Century Political Archive]. *Voprosy istorii* [History issues], № 3, pp. 3–33 [in Russian].

Ivashhenko A. S., 1994, 11. Afganskaja vooruzhennaja oppozicija v amerikanskoj politike [Afghan Armed Opposition in American Politics]. *SShA: Ekonomika, politika, ideologija* [USA: Economics, Politics, Ideology], № 11, pp. 96–106 [in Russian].

Ivashhenko A. S., 1993. Gumanitarnaja pomoshh' SShA afganskim bezhencam i peremeshhennym licam [US Humanitarian Assistance to Afghan Refugees and Displaced Persons]. *Vostok* [Orient], № 3, pp. 61–66 [in Russian].

Ivashhenko A. S., 1997. *SShA i Afganistan (1979–1989)* [USA and Afghanistan (1979–1989)]. Moskva: TC Sfera [in Russian].

Ivashhenko A. S., 1994, 4. EvoljucijapolitikiSShA v Afganistane v 1979 g. [The evolution of US policy in Afghanistan in 1979]. *SShA: Ekonomika, politika, ideologija* [USA: Economics, Politics, Ideology], № 4, pp. 74–82 [in Russian].

Kassis V. B., Kolosov L. S., 1988. *Iz tajnikov sekretnyh sluzhb* [From Secret Services Caches]. Moskva: Molodaja gvardija [in Russian].

Koval'kov O. L., 2015. Heratskakryzaberezna 1979 roku ta eskalatsiiaradianskoiprysutnosti v Demokratychnii respubliksiAfhghanistan [The March 1979 Herat crisis and the escalation of the Soviet presence in the Democratic Republic of Afghanistan]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychninauky* [Academic notes. Series: Historical sciences]. Vypusk 22, Kirovohrad, pp. 84–90 [in Ukrainian].

Kovalkov O. L., 2013. Reaktsiia svitovoi spilnoty na radianske vtornnennia do Afhanistanu [The reaction of the world community to the Soviet invasion of Afghanistan]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky* [Academic notes. Series: Historical sciences]. Vypusk 18. Kirovohrad, pp. 59–67 [in Ukrainian].

Krajl D., 2008. *Vojna Charli Uilsona* [Charlie Wilson's War]. Moskva: Sovershenno sekretno [in Russian].

Kudrjavcev A., 2003. Arabskie «afgancy» [Arab «Afghans»]. *Azija i Afrikasegodnja* [Asia and Africa today], № 10, pp. 37–43 [in Russian].

Kudrjavcev A. V., 2003. Fenomen «arabskih afgancev» [The phenomenon of «Arab Afghans»]. *Blizhnij Vostok i sovremennost'* [Middle East and modernity]. Vypusk 17. Moskva: Institut Vostokovedeniia RAN, pp. 164–173 [in Russian].

Musaeljan G., 1982. Basmacham–izPensil'vanii [To Basmaches–from Pennsylvania]. *Krovavye sledy amerikanskogo imperializma* [Bloody traces of American imperialism]. Moskva: Mysl', pp. 115–117 [in Russian].

Petrov A., 29.03.1979. Zagovor protiv afganskogo naroda [Conspiracy against the Afghan people]. *Pravda* [Truth], p. 4 [in Russian].

Petrov A., 21.03.1979. Otpor silam reakcii i imperializma [Resistance to the forces of reaction and imperialism]. *Pravda* [Truth], p. 5 [in Russian].

Rabush T. V., 2016. Afganskije bezhency v sovetsko-amerikanskoj «propagandistskoj vojne» [Afghan refugees in the Soviet-American «propaganda war»]. *Vestnik NVGU* [Bulletin of the Nizhnevartovsk State University], № 3, pp. 18–24 [in Russian].

Slinkin M. F., 2000. Afganistan: uroki informacionnoj vojny [Afghanistan: the lessons of the information war]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ja* [Culture of the peoples of the Black Sea], № 15, pp. 125–134 [in Russian].

Trofimenko G. A., 1980. Vashington: kurs na naprjazhennost' [Washington: course on tension]. *SShA: Ekonomika, politika, ideologija* [USA: Economics, Politics, Ideology], № 6, pp. 3–14 [in Russian].

Chernyshkov A. V., 2014. *Politika Soedinennyh Shtatov Ameriki v Afganistane ot Saurskoj revoljucii do pervogo prezidentskogo sroka B. Obamy* [The policy of the United States of America in Afghanistan from the Saur revolution to the first presidential term of B. Obama]. Diss... kand. ist. nauk. – Volgogradskij gosudarstvennyj universitet [in Russian].

Shvejcer P., 1995. *Pobeda. Rol' tajnoj strategii administracii SShA v raspade Sovetskogo Sojuza i socialisticheskogo lagerja* [Victory. The role of the secret strategy of the US administration in the collapse of the Soviet Union and the socialist camp]. Minsk: SP «Avest» [in Russian].

FRUS, 2018. *Foreign Relations of the United States, 1977–1980. Volume XII. Afghanistan*. Washington: United States Government Publishing Office. [Online]: Available from: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v12/pdf/frus1977-80v12.pdf>. [Accessed: 27.04.2020]. [in English].

Lowenstein J., 2016. *US Foreign Policy and the Soviet–Afghan War: A Revisionist History*. Yale University. [Online]: Available from: https://elischolar.library.yale.edu/applebaum_award/9/?utm_source=elischolar.library.yale.edu%2Fapplebaum_award%2F9&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages. [Accessed: 27.04.2020]. [in English].